20.10.2022

Eduskunnan valtiovarainvaliokunnan työ- ja elinkeinojaostolle

Asia: HE 154/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2023.
Teema: Työvoimapula ja osaavan työvoiman saatavuus

Eduskunnan valtiovarainvaliokunnan työ- ja elinkeinojaosto on pyytänyt Matkailu- ja Ravintolapalvelut MaRa ry:ltä lausuntoa otsikkoasiassa. MaRa lausuu asiasta seuraavan.

Työvoimapula ja osaavan työvoiman saatavuus

Kaikki MaRaan kuuluvat toimialat[1] kärsivät vakavasta työvoimapulasta. Alalla oli työvoimapula jo ennen koronapandemiaa, mutta kauan jatkuneet ankarat koronarajoitukset pahensivat työvoimapulaa merkittävästi. Työntekijät kokivat asemansa epävarmaksi lähes kaksi vuotta enemmän tai vähemmän ankarina jatkuneiden rajoitusten aikana. Tähän vaikutti myös se, ettei valtio tukenut työntekijöitä kriisissä riittävällä tavalla. Tämän takia 10 000–20 000 työntekijää vaihtoi alaa tai lähti kouluttautumaan muille aloille. Osa alaa vaihtaneista työntekijöistä on palannut takaisin alalle, mutta tarkkaa lukua ei ole tällä hetkellä tiedossa.

Koronarajoitukset vaikuttivat myös siihen, että alan oppilaitosten, etenkin toisen asteen koulutuksen, vetovoima väheni merkittävästi.

Työvoimapula tulee jatkumaan matkailu- ja ravintola-alalla pitkään. Pääsyynä siihen on pitkään jatkunut heikko syntyvyys Suomessa. Joka vuosi 10 000 henkilöä enemmän siirtyy eläkkeelle kuin nuoria tulee työelämään. Apua ei ole saatavissa merkittävästi Euroopasta, sillä alan Eurooppa järjestö Hotrecin viime keväänä tekemän kyselytutkimuksen mukaan kaikissa EU-maissa hotelli- ja ravintola-alalta puuttuu 10–20 prosenttia tarvittavan henkilöstön määrästä.

Työvoimapula kosketti toimialalla aiemmin lähinnä Etelä-Suomen isoja kaupunkeja ja talvisesonkina Pohjois-Suomea. Koronarajoitusten päättymisen jälkeen työvoimapula on kaikkialla Suomessa.

Toimialalla on suuri työvoimapula osaavasta henkilöstöstä, etenkin kokeista ja tarjoilijoista, mutta nykyisin myös muun muassa hotellien vastaanottovirkailijoista. Pula on nykyisin myös henkilöstöstä yleensä. Toimialan yritykset palkkaisivat työntekijöitä, joilla ei ole alan koulutusta tai aiempaa kokemusta alalta ja kouluttaisivat heitä, mutta tällaisiakaan henkilöitä ei saatavissa. Riittävää olisi työhalu ja kyky oppia asioita.

[1] MaRa edustaa hotelleja, kylpylöitä, viikko-osakeyrityksiä, leirintäalueita, kongresseja, messuja ja tapahtumatoimialan yrityksiä, ravintoloita, catering-yrityksiä, eines- ja valmistuskeittiöitä, kahviloita, pubeja, yökerhoja, liikenneasemia, huvi-, teema- ja elämyspuistoja, keilahalleja, festivaaleja ja konserttitapahtumia, ohjelmapalveluyrityksiä, luontomatkailuyrityksiä, hiihtokeskuksia sekä matkailun markkinointi- ja välityspalveluja tarjoavia yrityksiä.

Kannustinloukku- ja kohtaanto-ongelmat tulee ratkaista. Suomen tulee seurata Ruotsin esimerkkiä, jossa linjattiin jo 2000-luvun alussa, että jokaisen työikäisen tulee huolehtia toimeentulostaan olemalla töissä.

Suuri ongelma matkailu- ja ravintola-alalla on kannustinloukkuongelma. Toimialan yritysten palvelujen kysyntä vaihtelee vuoden, kuukauden, viikon tai päivän eri aikoina. Esimerkiksi illallisruokaravintoloiden ja yöravintoloiden toiminta painottuu vahvasti perjantai- ja lauantai-iltoihin ja -öihin. Toimialan yritykset eivät voi palvelujen kysynnän suuren vaihtelun takia tarjota kaikille kokoaikaisia työpaikkoja. Siksi ala tarvitsee aina osa-aikaisia työntekijöitä.

Nykyinen työttömyysturvajärjestelmä johtaa siihen, että työnhakijan ei ole aina kannattavaa ottaa vastaan osa-aikatyötä, koska tulot lisääntyvät vain vähän, koska valtion myöntämät etuudet vähenevät. Osa-aikatyö ja sosiaaliturva tulee sovittaa yhteen niin, että työn vastaanottaminen on aina kannattavampaa kuin työttömänä oleminen.

Työvoimaviranomaisten tilastot eivät kerro koko totuutta alan työvoimapulan laajuudesta, sillä yritykset eivät ilmoita kaikkia avoimia työpaikkoja sinne. Tämä aiheutuu siitä, ettei tätä kautta ole löydettävissä työntekijöitä. Avoinna olevien työpaikkojen määrä on siten huomattavasti suurempi kuin virallisista avoimia työpaikkoja koskevista viranomaisten ylläpitämistä tilastoista käy ilmi.

MaRa toteaa, että

- **sen edustamilla kaikilla toimialoilla on merkittävä työvoimapula, joka ei hellitä tulevaisuudessakaan.**
- **koronarajoitukset pahensivat toimialan työvoimapulaa merkittävästi.**
- **työvoimapula koskettaa koko Suomea.**
- **toimialalla on huutava pula osaavasta työvoimasta, mutta myös työvoimasta yleensä.**
- **osa-aikatyö ja sosiaaliturva tulee sovittaa yhteen niin, että työn vastaanottaminen on aina kannattavampaa kuin työttömänä oleminen.**
- **työvoimapula on suurempi kuin valtion ylläpitämät avoimia työpaikkoja koskevat tiedot kertovat.**

Työvoimapulan ja osaavan työvoiman saatavuusongelman merkitys ja vaikutukset

Työvoimapulasta on muodostunut toimialan kasvun este. Se vaikeuttaa jopa liikkeiden aukipitämistä. Tämä on erittäin ikävää toimialan yritysten kannalta, mutta myös valtion kannalta veronsaajana. Toimialan yritykset harjoittavat liiketoimintaa myös sellaisilla alueilla, jotka ovat muuttotappioalueita. Toimialan yritykset ovat investoineet muun muassa uusiin ravintoloihin ja hotelleihin merkittävästi koronapandemian aikana ja sen jälkeenkin. Työvoimapula vaarantaa investointeja tulevaisuudessa.

Työvoimapula on näkynyt koronarajoitusten päättymisen jälkeen siten, että jotkin yritykset joutuvat pitämään liikkeensä suljettuna joinakin päivinä, jotta henkilöstölle voidaan turvata riittävät vapaat. Jotkin yritykset ovat supistaneet päivittäisiä aukioloaikojaan. Myös itsepalvelua on voitu joutua lisäämään. Ravintoloissa ruokalistoja on jouduttu

supistamaan. Etenkin ruuhka-aikoina asiakkaat joutuvat odottamaan palvelua kauemmin. Työvoimapulan yksi seuraus on, että työntekijät ja yrittäjät kuormittuvat työtaakan alla. Kysymys on pitkällä aikavälillä heidän jaksamisestaan.

Verotusta ja tullia koskevassa osuudessa todetaan muun muassa, että tulorekisteri mahdollistaa tulotietojen reaaliaikaisen välittämisen, vähentää tulotietojen raportointia ja tehostaa yksityisen ja julkisen sektorin toimintaa.

MaRa ehdottaa, että tulorekisterin avulla mahdollistetaan työttömyyspäivärahan ennakkomaksu siten, että työttömälle voidaan maksaa nopeammin jonkinlainen tuki (esimerkiksi 75 prosenttia), jotta työtön voi ennakoida tulojaan.

Tulorekisterin laajempi hyödyntäminen tukisi hallituksen työllisyystoimia ja kannustaisi työttömiä ottamaan osa-aikatyötä vastaan. Tällä hetkellä yksi selkeä este osa-aikatyön vastaanottamiselle on ollut se, ettei työntekijä ole pystynyt ennakoimaan palkkatulojaan.

Matkailu- ja ravintola-alan työvoimantarve liittyy olennaisesti kuluttaja- ja yritysasiakkaiden käyttäytymiseen. Tästä syystä toimialan työsuhteiden laadun vertaaminen esimerkiksi eri ansaintalogiikalla toimivaan teollisuuteen ei ole mielekästä. Esimerkiksi kaupan alaan verrattuna matkailu- ja ravintola-alan epätyypillisten työsuhteiden laatu ja määrä eivät ole merkittävästi suurempia.

MaRa toteaa, että

- **työvoimapulasta on muodostunut toimialan kasvun este, mutta se haittaa nykyistenkin toimintojen ylläpitämistä.**
- **työvoimapula näkyy liikkeiden sulkemisina joinakin päivinä, lyhempinä päivittäisinä aukioloaikoina, lisääntyvänä itsepalveluna ja palvelun viivästymisinä etenkin ruuhka-aikoina.**
- **tulorekisterin avulla tulisi mahdollistaa työttömyyspäivärahan ennakkomaksu siten, että työttömälle voidaan maksaa nopeammin jonkinlainen tuki (esimerkiksi 75 prosenttia), jotta työtön voi ennakoida tulojaan.**
- **pitkällä aikavälillä kyse on myös työntekijöiden ja yrittäjien jaksamisesta.**

Ammatillinen koulutus osaavan työvoiman riittävyyden ja osaamisen perustana; kipupisteet ja kehittämishaasteet

Varhaiskasvatusta, esi- ja perusopetusta ja vapaa sivistystyötä koskevassa kohdassa tavoitteiksi on asetettu muun muassa, että oppilaat saavuttavat jatko-opintojen edellyttämät valmiudet ja koulutuksen läpäisy entisestään paranee.

Jatko-opintojen edellyttämien valmiuksien osalta toimenpiteissä tulisi keskittyä etenkin perustaitoihin, kuten lukutaitoon. Jo nyt on nähtävissä se, että nuorten puutteellinen lukutaito vaikeuttaa nuorten ammatillisia opintoja. Erityisen tuen tarve on kasvanut muun muassa oppimisvaikeuksien sekä heikon lukutaidon vuoksi. Merkille pantavaa on, että puutteellinen lukutaito heikentää merkittävästi kaikkien muiden perustaitojen oppimista sekä vaikeuttaa työelämässä tarvittavien taitojen oppimista.

Osaavan työvoiman saatavuuden näkökulmasta on tärkeää, että ammattiin valmistuvilla henkilöillä on riittävät työelämässä tarvittavat perustaidot. Opetushallituksen mukaan kuitenkin esimerkiksi nuorten lukutaito on heikentynyt selvästi 2000-luvulla, ja jo lähes 14 prosentilla suomalaisnuorista on riittämätön lukutaito arjen tilanteissa selviämiseen.

Toimialan koulutukseen hakeutuvien opiskelijoiden lähtötaso on heikompi kuin aiemmin. Entistä isompi osa kaipaa erityisopetusta ja tukitoimia. Myös opintonsa keskeyttäneiden osuus on suurempi kuin aiemmin.

Matkailu- ja ravintola-alalla on puutetta nimenomaan ammattikoulutuksen saaneista henkilöistä. Ammattikorkeakoulutuksen saaneiden henkilöstön riittävyys on ainakin nykyisin parempi. Ammatillisen koulutuksen lukiokoulutusta heikompi suosio on toimialan kannalta huolestuttavaa. Koronarajoitukset heikensivät merkittävästi myös toimialan ammatillisen koulutuksen vetovoimaa. Koulutusmäärät pienevät myös ikäluokkien pienentyessä ja maaltamuuton seurauksena pienemmillä paikkakunnilla.

MaRa on aloittanut yhdessä jäsenyritystensä ja alan oppilaitosten kanssa toimialan vetovoimatyön 17 paikkakunnalla. Toiminta alkoi viime keväänä. Tavoitteena on löytää yhdessä oppilaitosten kanssa keinoja lisätä toimialan vetovoimaa nuorten ja ammatinvaihtajien parissa. Työryhmien hyviä käytäntöjä jaetaan ympäri Suomea. Työryhmien työn alku on ollut lupaava. Sen tuloksena kaikkialla Suomessa on saavutettu läheisempi yhteys toimialan yritysten ja oppilaitosten välille. Tämä johtanee siihen, että ammattioppilaitoksista valmistuu tulevaisuudessa yhä enemmän opiskelijoita, joilla on hyvät valmiudet alusta asti menestyä työelämässä.

Ammattioppilaitoksista valmistuneiden oppilaiden taidot ja valmius ei ole kaikkialla Suomessa riittävällä tasolla. Tähän on monta syytä. Yksi syy on se, etteivät kaikki opettajat päivitä omaa osaamistaan esimerkiksi käymässä säännöllisesti harjoittelemassa toimialan yrityksissä.

Ammatillista koulutusta ja lukiokoulutusta käsittelevässä kohdassa tavoitteiksi on asetettu muun muassa koulutuksen osaamisperusteisuuden vahvistaminen tutkintorakennetta ja tutkintoja kehittämällä. Tutkintojen kehittämisen osalta MaRa haluaa nostaa esiin nykyiseen oppisopimuskoulutukseen liittyvän epäkohdan.

Migrin nykyisen linjauksen mukaan, jos Suomeen opiskelijaviisumilla saapunut opiskelija suorittaa opinnoistaan enemmän kuin puolet oppisopimuksella, hän tarvitsee työntekijän oleskeluluvan.

Useimmilla Suomeen opiskelijaviisumilla tulevilla toisen asteen opiskelijoilla on halu integroitua Suomeen ja työllistyä Suomessa. Tästä syytä jatkossa Suomeen opiskelijaviisumilla tuleville opiskelijoille tulisi antaa mahdollisuus suorittaa opintonsa laajasti oppisopimuksella samaan tapana kuin suomalaisille opiskelijoille. Tämä olisi sekä opiskelijoiden että työelämän edun mukaista.

Oppilaitoksilta saadun palautteen mukaan toisella asteella opiskelijaviisumilla opiskelevien opiskelijoiden ensisijainen tavoite on työllistyä Suomeen, toisin kuin monet ammattikorkeakoulujen vieraskielisissä koulutusohjelmissa opiskelevat, jotka suuntaavat

tutkintonsa jälkeen takaisin joko kotimaahansa tai johonkin toiseen maahan. Myös yrittäjiltä saadun palautteen mukaan oppisopimuskoulutuksella tutkintonsa suorittavat henkilöt ovat hyvin sitoutuneita työntekijöitä ja he monesti työllistyvät tutkinnon suorittamisen jälkeen oppisopimuspaikkoihinsa.

Tällä hetkellä opiskelijaviisumilla Suomeen tulleilla opiskelijoilla on mahdollisuus tehdä töitä 25 h/viikko. Oppisopimus on mahdollista solmia myös tälle tuntimäärälle, mutta se hidastaa opiskelijoiden tutkinnon suorittamista sekä vaikeuttaa opiskelijoiden mahdollisuutta ansaintamahdollisuutta, joka monesti on edellytys sille, että hänellä ylipäätään on taloudellisesti mahdollista opiskella Suomessa.

MaRa toteaa, että

- **osalla jatko-opintoihin tulevista ei ole riittäviä perusvalmiuksia, etenkin lukutaito on puutteellinen.**
- **toimialalla on pulaa etenkin toisen asteen ammatillisen koulutuksen saaneista henkilöistä.**
- **ammatillisen koulutuksen suosion heikkeneminen on suuri ongelma alalle.**
- **ammatillisten oppilaitosten opettajien taitojen ajan tasalla pitämiseen on kiinnitettävä huomiota.**
- **opiskeluviisumin saaneille ulkomaalaisille opiskelijoille tulee antaa mahdollisuus suorittaa opintonsa laajasti myös oppisopimuksella.**

Ajankohtaiskatsaus työvoimapulan lieventämiseen liittyvästä ulkomailta hankitusta työvoimasta ja sen kipupisteistä ja kehittämishaasteista

Suomi kilpailee ulkomaalaisesta työvoimasta muiden Euroopan maiden, erityisesti muiden Pohjoismaiden kanssa. Suomen asema kilpailussa ei ole vahva, koska valtio ei ole panostanut riittävästi työperäiseen maahanmuuttoon ja osaavan työvoiman saamiseen Suomeen. Julkisessa keskustelussa puhutaan usein vain korkeapalkkaisten osaajien saamisesta Suomeen. Yritykset tarvitsevat ulkomailta kaikenlaisia osaajia, ei pelkästään koodareita.

Eurooppa järjestö Hotrecin viime keväänä tekemän kyselytutkimuksen mukaan muualla kuin kyseisessä maassa syntyneiden osuus hotelli- ja ravintola-alalla vaihtelee Euroopassa maittain 5–50 prosentin välillä. Itävallassa 50 prosenttia hotelli- ja ravintola-alan henkilöstöstä on syntynyt muualla kuin Itävallassa.

Ongelmana on se, että nopeutettu työluvan saamismenettely koskee vain korkeapalkkaisia, yli 4 000 euroa kuukaudessa ansaitsevia. Matkailu- ja ravintola-alalla työluvan saaminen voi kestää useita kuukausia, jopa lähes vuoden. Näillä eväillä muut maat vievät myös Suomeen aikovat matkailu- ja ravintola-alan ammattilaiset.

Perheen yhdistäminen matkailu- ja ravintola-alan kaltaisilla toimialoilla, joissa palkat eivät ole korkeita, on vaikeaa. Suomi tarvitsee työperäistä maahanmuuttoa, joten perheiden yhdistämisellä on suuri merkitys. Lyhyellä aikavälillä valtion kustannukset voivat kasvaa, mutta perheiden jäädessä Suomeen ja lasten kasvaessa Suomessa, myös työvoima

Suomessa lisääntyy. Tämä kehitys on välttämätön julkisten palvelujen ja elinkeinoelämän tarpeiden näkökulmasta.

Suomi, mukaan lukien matkailu- ja ravintola-alan yritykset, tarvitsee työperäistä maahanmuuttoa. Valtion täytyy panostaa siihen merkittävästi nykyistä enemmän, koska pk-yritykset eivät pysty itse hakemaan työntekijöitä ulkomailta. Toimiala on erittäin pk-yrityksvaltainen.

Työperäisiä maahanmuuttajia on saatavana erityisesti kauempaa, kuten Intiasta ja Filippiineiltä. Suomi ei ole riittävän houkutteleva, jotta saisimme riittävää työperäistä maahanmuuttoa muista Euroopan maista. Suomen tulee antaa resursseja työntekijöiden ja heidän perheidensä houkutteluun Suomeen. Myös kotouttamiseen ja suomen kielen opettamiseen tulee varata resursseja. Pk-yritykset eivät tähän pysty.

Valtion tulee antaa riittävät resurssit myös viranomaisille ja poliisille, jotta maahanmuuttajia ei voida hyväksikäyttää työmarkkinoilla. Yritysten tulee noudattaa heihin suomalaista työlainsäädäntöä ja yleissitovia työehtosopimuksia. Niitä rikkovat yritykset pilaavat toimialojen ja työperäisen maahanmuuton mainetta. Tästä esimerkkinä on reilu kolme vuotta sitten paljastunut työehtojen räikeä rikkominen nepalilaista ruokaa tarjoavissa ravintoloissa. Suurin uhka työntekijöiden väärinkohtelulle on yrityksissä, joiden omistaja on ulkomaalainen ja työntekijät ovat kielitaidottomia ja samasta maasta kotoisin kuin yrittäjä.

Ulkomaalaisen työvoiman saatavuusharkinta tulee poistaa matkailu- ja ravintola-alan kaikista ammateista kaikkialla Suomessa. Jokainen työhaluinen ja -kykyinen toimialamme ammattilainen saa töitä matkailu- ja ravintola-alalta. Vaikka työttömyyskortistossa onkin alan ammattilaisia, osa heistä ei ole oikeasti hakeutumassa töihin. Tämän takia saatavuusharkinta tulee poistaa.

MaRa toteaa, että

- **Suomen on panostettava merkittävästi enemmän työperäisen maahanmuuton edistämiseen.**
- **Suomi tarvitsee ulkomailta kaikenlaisia osaajia, ei pelkästään korkeapalkkaisia osaajia.**
- **ulkomaalaisten kotouttamista on tehostettava ja suomen kielen opettamiseen on varattava enemmän resursseja.**
- **nopeutettua työluvan saamista tulee laajentaa myös alle 4 000 euroa ansaitseviin niillä toimialoilla, joilla on vakava työvoimapula.**
- **perheiden yhdistämisen kynnystä tulee madaltaa, jotta perheet jäävät Suomeen ja hyödyttävät pitkällä aikavälillä Suomen kansantaloutta.**
- **työperäisen maahanmuuton ja ulkomaalaisen työvoiman kasvaessa on huolehdittava työsuojeluviranomaisten ja poliisin riittävistä resursseista, jotta ulkomaalaisia työntekijöitä ei hyväksi käytetä työlainsäädännön ja yleissitovien työehtosopimusten vastaisesti.**
- **ulkomaalaisen työvoiman saatavuusharkinta tulee poistaa matkailu- ja ravintola-alan ammateista kaikkialla Suomessa.**

Yhteenveto

Matkailu- ja ravintola-alan työvoimapulaan liittyvät ongelmat ovat suuria ja vaikeita. Niiden poistaminen vaatii myös valtiolta merkittäviä panostuksia. Talousarvioesitykseen ei sisälly sellaisia toimia, jotka helpottaisivat työvoimapulaa riittävällä tavalla.

Matkailu- ja Ravintolapalvelut MaRa ry

Timo Lappi
toimitusjohtaja

Veli-Matti Aittoniemi
varatoimitusjohtaja